

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
імені Івана Боберського

Кафедра педагогіки та психології

Криштанович С. В.

Лекція 7

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

з навчальної дисципліни

„МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ”

для студентів спеціальності 241 „Готельно-ресторанна справа”,

рівень освіти – магістр

“ЗАТВЕРДЖЕНО”

на засіданні кафедри педагогіки та психології

“31” серпня 2021 року № 1

Зав.каф _____ В. Ф. Соловійов

© Криштанович С. В.

Тема 7. Методика проведення лекції у закладі вищої освіти

План

1. Лекція як форма навчального процесу, історія становлення лекції.
2. Різновиди лекції та їх особливості.
3. Етапи підготовки до лекції.
4. Вимоги до проведення лекції. Етапи проведення лекції.
5. Модель аналізу лекції, критерії, на які слід звернути увагу в оцінці лекції.

1. Лекція як форма навчального процесу, історія становлення лекції.

Розмаїття форм і методів організації освітнього процесу, застосування інноваційних освітніх технологій у вищій школі, пошуки альтернативних шляхів передачі знань не змогли вплинути на фундаментальність лекційно-семінарської форми організації занять, що в абсолютній більшості вузів залишається провідною. Сама назва свідчить про те, що одним з базових компонентів є лекція.

Цей термін веде походження від латинського "lectio", що у перекладі означає читання, а похідне "lector" - читець. Таке значення обумовлено тим, що спочатку у Давній Греції, Давньому Римі, а потім і в університетах середньовічної Європи основною формою роботи викладача було коментоване читання текстів книг. На сучасному етапі **лекція виступає і як організаційна форма навчання** - «специфічний спосіб взаємодії викладача і слухачів (студентів), у рамках якого реалізується різноманітний зміст і різні методи навчання», і як метод навчання - «монологічний виклад навчального матеріалу в систематичній і послідовній формі, сконцентрований в основному навколо фундаментальних проблем науки».

Знайти альтернативу лекції вкрай важко, адже вона виконує ряд дуже важливих **функцій**, серед яких:

- **інформаційна функція** - лекція дозволяє у найбільш концентрованій формі зосередити ту інформацію, що репрезентує зміст освіти; поряд з

передачею системи потрібних знань про предмет допомагає аудиторії самостійно вибудувати цю систему в процесі «образ - мислення»;

- **методологічна функція** лекції забезпечує вироблення певного наукового підходу до предмета, що полягає у вивченні предмета у русі й розвитку;

- **виховна функція** лекції має свої специфічні особливості, оскільки, з одного боку, спонукає викладача самоудосконалюватися на педагогічній ниві, а з іншого - формує ціннісні, моральні орієнтири слухачів, їх громадську активність, розуміння соціальних і професійних норм поведінки;

- **розвивальна функція** лекції пов'язана із завданням формування пізнавальної активності аудиторії, вимагає ведення лекційного викладання як процесу самостійного творчого пізнання;

- **орієнтуюча функція** лекції дозволяє спрямувати слухача (студента) в потоці інформації, одержаної із різноманітних джерел - лекцій, семінарських та практичних занять, вивчення навчальної та наукової літератури тощо;

- **організуюча функція** лекції здатність об'єднати всі елементи складного процесу пізнання, організувати й спрямувати процес для досягнення поставлених педагогічних цілей;

- **діагностична функція**, викладач водночас при здійсненні зворотного зв'язку відзначає, які з питань важко сприймалися аудиторією, що у подальшому може викликати ускладнення на семінарських заняттях;

- **стимулююча функція** виражається в тому, що після гарної лекції виникає бажання пізнати ще більше, знайти відповіді на ті питання, які зацікавили своєю неоднозначністю, проблематичністю;

- **систематизуюча функція** полягає у тому, що саме лекція дозволяє найбільш наочно продемонструвати місце навчальної дисципліни у системі наук, виявити міжпредметні й міждисциплінарні зв'язки, втілювати правило: "Навчай спеціальності, а не окремому предмету".

Повною мірою реалізувати перелічені функції, зробити лекцію повноцінною допомагають такі **дидактичні принципи**:

1. Спрямованості навчання на реалізацію мети освіти.

2. Науковості та інформативності.
3. Логічності й систематичності.
4. Наступності.
5. Доступності викладеного матеріалу.
6. Проблемності навчання.
7. Історичності.
8. Зв'язку теорії з практикою, навчання з життям.
9. Єдності навчання й виховання.
10. Свідомості й активності.
11. Наочності.
12. Міцності знань.

2. Різновиди лекції та їх особливості.

Найбільш вживані види та форми проведення лекції в сучасному ЗВО.

Серед **традиційних лекцій** за стадіями навчання прийнято виділяти такі:

Вступна лекція. Як правило, розпочинає вивчення навчальної дисципліни. Під час цієї лекції викладачеві необхідно виробити первинну мотивацію, при якій кожен слухач (студент) може дати собі відповіді на питання: "Чому мені важливо знати цю навчальну дисципліну? Яким чином вона мені знадобиться і тепер, і у майбутньому".

Ознайомча лекція. Увага концентрується на питаннях, пов'язаних з метою та завданнями курсу, взаємозв'язках науки і навчальної дисципліни. Відбувається постановка наукової проблеми, прогноз розвитку науки, її зв'язок з практикою.

Настановча лекція. Найчастіше проводиться у слухачів (студентів) першого курсу, які проходять процес адаптації до умов навчання у даному закладі, або у студентів-заочників, яких треба спрямувати на раціональну організацію самостійної роботи. Основне її призначення визначається необхідністю окреслити коло питань, проблем, які необхідно опрацювати, висвітлити на наступних заняттях.

Інструктивна лекція. Доцільна для слухачів-початківців, які ще не обізнані в питаннях організації пізнавальної діяльності під час аудиторних занять і самопідготовки, не мають навичок конспектування, роботи в бібліотеці тощо.

Найбільш поширеним видом лекцій серед традиційних є **інформаційна лекція**. В деяких посібниках можна зустріти її синонімічну назву – «*тематична лекція*». Головне завдання такої лекції - викласти й роз'яснити слухачам (студентам) певну інформацію у відповідності до програми, спрямувати на деякі проблемні питання, що існують з цього приводу у сучасній науці.

Методологічна лекція. Розкриває загальні та специфічні особливості даної науки, її структуру, окремі методи наукового пізнання.

Загальнопредметна лекція. По суті є логічним продовженням методологічної лекції, оскільки конкретизує зв'язок фундаментальних об'єктів з конкретною навчальною дисципліною, демонструє системні відносини, поступово дає цілісну уяву про предмет.

Лекція теоретичного конструювання. За теоретичну основу даного різновиду інформаційної лекції беруться наукові концепції, розглядаються юридичні казуси чи прогалини у законодавстві, що потребують вирішення з урахуванням теоретичних засад.

Лекція-конкретизація. Має на меті деталізацію і поелементне вивчення й засвоєння якого-небудь поняття, теорії. Вона характеризується достатньо великим об'ємом, тому не завжди вдається завершити розгляд всіх питань за час однієї пари.

Лекція-інтеграція. Характеризується тим, що на ній відбувається подальший розвиток перетворення одержаних знань, установлення зв'язків і відношень між їх елементами.

Узагальнююча лекція. Проводиться при закінченні розділу або теми, що вивчається для закріплення отриманих слухачами (студентами) знань.

На фінальному етапі викладання навчальної дисципліни використовується **заклучна (підсумкова) лекція**. Вона має на меті узагальнити на новому рівні

відомості, певною мірою систематизувати знання, продемонструвати здобутки слухачів (студентів), динаміку їх успіхів по оволодінню дисципліною. Така лекція є прекрасною нагодою для демонстрації міжпредметних і міждисциплінарних зв'язків, перспектив подальшого навчання.

Серед традиційних лекцій окреме місце посідають **оглядові лекції**. Як правило, цей вид занять передбачається по тих навчальних дисциплінах, які виносяться на державну атестацію. Нерідко вивчення дисципліни і повернення до неї на оглядових лекціях дистанційовані у часі, тому *основною метою такої лекції* стає актуалізація опірних знань. З іншого боку, під час неї відбувається систематизація наукових знань на більш високому рівні з опорою на науковопонятійному і концептуальному базисі всього курсу чи його модулів.

Різновидами оглядової лекції є:

–**оглядово-повторювальна лекція**, яка стисло відображає усі теоретичні положення, що складають науково-понятійну систему даного курсу;

–**консультативна лекція**, яка доповнює і уточнює матеріал оглядової, висвітлюючи розділи курсу, що викликають серйозні труднощі при самостійному вивченні. Іноді така лекція будується таким чином, що 50% часу виділяється для відповідей на конкретні питання, що виникли у слухачів.

Що ж стосується класифікації нетрадиційних видів лекцій, то є всі підстави говорити про наближення їх до комплексу **інноваційних освітніх технологій**, про пошуки дещо інших підходів до передачі навчального матеріалу. Головне, що вони не входять у протиріччя з наведеною класифікацією, а можуть розглядатися як її органічне доповнення, оскільки відрізняються, в першу чергу, формою подачі інформації.

До категорії нетрадиційних відносяться такі:

Міні-лекція. Може проводитись викладачем на початку будь-якого виду аудиторних занять (семінарського, практичного або лабораторного) протягом десяти хвилин по одному з питань теми, що вивчається.

Багатоцільова лекція оснований на комплексній взаємодії окремих елементів: подача матеріалу, його закріплення, застосування, повторення і контроль.

Проблемна лекція – це апробація багатоваріантних підходів до рішення представленої проблеми. Вона активізує особистий пошук слухачів (студентів), пошукову та дослідну діяльність. Саме так організовується такий вид проблемної лекції, як лекція-брейнстормінг ("мозкова атака"). Використовуючи те, що на лекціях, як правило, є декілька груп, створюються команди, які за певний час повинні надати свій варіант вирішення проблеми.

Лекція із заздальгідь запланованими помилками. На підготовчому етапі у тексті лекції закладається певна кількість помилок змістовного, фактологічного, методичного характеру. На початку лекції викладач попереджає аудиторію, що в даному тексті є певна кількість помилок. Під час лекції або при підготовці до семінару слухачі (студенти) знаходять ці помилки, кваліфікують їх, надають правильні відповіді. Така лекція виконує стимулюючу, контрольну та діагностичну функції.

Лекція-конференція. Проводиться за схемою наукових конференцій. Складається із заздальгідь поставленої проблеми і системи доповідей (до 10 хвилин) по кожному питанню, що висвітлює проблему. При цьому виступ готується як логічно закінчений текст, який є результатом самостійної роботи слухача (студента).

Лекція-прес-конференція – на початку заняття слухачі (студенти) мають задавати лектору питання у письмовій формі, які лектор протягом декількох хвилин аналізує і дає змістовні відповіді, які повинні бути сформовані у зв'язний текст. Знову ж таки, при достатньо високому рівні підготовленості аудиторії висвітлення питань може відбуватися за участю найсильніших слухачів (студентів), які займають місце поруч з викладачем.

Лекція-бесіда. Окрім питань слухачів (студентів), вона допускає викладення ними своєї точки зору з того чи іншого питання. На такій зустрічі лектор і сам повинен ставити питання слухачам (студентам), щоб почути їх

висловлювання, викладення їх позиції. Так утворюється підґрунтя для обміну думками, для бесіди.

Лекція-бесіда може перетворитись в *лекцію-диспут*, і, так би мовити, природнім шляхом, і в результаті запланованих дій лектора. Одна з функцій лектора – короткий виступ на початку зустрічі, але потім йде не просто розмова-діалог зі слухачами (студентами), а *полемічна бесіда*. Тема повинна надавати можливість учасникам дискусії прийти до кінцевого результату, до істини.

Кіно(відео)лекція. Допомагає розвитку наочно-образного мислення у слухачів (студентів). Лектор здійснює підбір необхідних кіно (відео) матеріалів по темі, що вивчається. Перед початком огляду слухачам (студентам) доводиться цільова установка, в ході огляду кіно (відео) матеріалів лектор коментує події, що відбуваються на екрані.

Лекція-візуалізація. Являє собою передачу усної інформації, перетвореної у візуальну форму технічними засобами навчання. Лектор широко використовує такі форми наочності, які самі виступають носіями змістовної інформації (слайди, плівки, планшети, креслення, малюнки, схеми і т.д.).

Лекція-екскурсія. Досить нетрадиційний вид лекції, оскільки проводиться не у звичній для всіх аудиторії, а передбачає виїзд безпосередньо до практичних баз підприємств-партнерів ЗВО. Сама обстановка стає своєрідною наочністю, яку неможливо відтворити в умовах навчального закладу.

Лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку (інтерактивна лекція). Можлива як за допомогою звичайних вербальних (словесних) засобів, так і за допомогою технічних засобів навчання у спеціально обладнаних аудиторіях.

Бінарна лекція. Сама назва вказує, що в аудиторії водночас знаходяться два лектори. Така лекція доцільна, коли, наприклад, існують різні підходи до вирішення проблемних питань і кожний з викладачів відстоює власні позиції. Ця методика, що отримала розповсюдження в лекційній практиці, максимально демократизує спілкування лекторів і слухачів (студентів), тому що передбачає їх рівність як співбесідників, котрі колективно обговорюють якусь проблему.

Лекція-брифінг. Така лекція складається з короткого (15–20 хвилин) повідомлення лектора і його відповідей на питання слухачів (курсантів, студентів) (45–60 хвилин). Принципово нових елементів методики лекція-брифінг не пропонує, але при підготовці необхідно особливо ретельно продумати зміст і форму вступного повідомлення.

Феномен TED- лекції та досвід його трансформації в освітній практиці.

TED (аббревіатура від англ. Technology Entertainment Design; Технології, Розваги, Проекти) — некомерційна організація в США, що займається розповсюдженням ідей, що повинні змінити світ. Конференція TED славиться своїми лекціями (TED Talks), які спочатку були зосереджені на технологіях, розвагах та дизайні, але згодом включили також природничі науки, мистецтво, освіту, культуру, бізнес, глобальні проблеми, сталий розвиток — широкі сфери тем, що разом формують наше майбутнє; зазвичай у формі коротких бесід (приблизно 18 хвилин, адже саме цей час аудиторія зберігає увагу, не втрачаючи інтересу до доповіді).

Відеозаписи виступів (TED Talks) постійно публікуються на сайті TED.com. Їх можна безкоштовно переглянути на сайті, завантажити на свій комп'ютер у HD-якості або підписатися на відеоподкаст. Також записи виступів доступні через YouTube.

3. Етапи підготовки до лекції.

Підготовку до лекції можна умовно розділити на три етапи:

1. **Попередня робота.** Перший етап – дослідницький процес. Лектор визначає проблему майбутнього виступу, її актуальність, практичну значимість теми, встановлює коло питань, вивчає джерела, котрі в подальшому стануть основою змісту майбутньої лекції. Відвідує консультації, лекції на аналогічні теми і т.п. На цьому етапі лектор накопичує знання.

2. **Розробка змісту майбутньої лекції.** Підготовка теоретичної частини виступу, відбір фактів, їх аналіз та узагальнення, вибудова логічної системи аргументації, складання плану – це другий етап підготовки лекції. Він

завершується створенням “макету” майбутньої лекції – тексту. На цьому етапі лектор визначає об’єм відомостей, котрі він повідомить слухачам, але текст – це матеріал, необхідний лише для самого лектора.

3. **Підготовка до лекції як до акту публічного виступу** – третій етап роботи. Якщо на попередньому етапі лектор утворює продуману, композиційно оформлену, відредаговану “модель” майбутньої лекції, то на останньому він починає безпосередню підготовку до реалізації цієї “моделі” в процесі виступу перед слухачами.

4. Вимоги до проведення лекції. Етапи проведення лекції.

Приступаючи до проведення лекції, викладач повинен пам’ятати, що психологи виділяють **4 фази, які характеризують динаміку лекції.**

1. **Початок сприйняття** - 4-5 хвилин. На цьому етапі слід зосередитися на трансформації мимовільної уваги у довільну.

2. **Оптимальна активність сприйняття** - 20-30 хвилин. Саме на цей час приходить пік працездатності, тому слід спланувати свою діяльність таким чином, щоб саме на цей період прийшовся найбільш складний для розуміння матеріал.

3. **Фаза зусиль** - 10-15 хвилин. Це передвісник стомлення, але слухач ще в змозі керувати своєю діяльністю.

4. **Фаза стомлення.** Саме у цей період слід дати можливість трохи перепочити, розповісти цікавий випадок, якщо дозволяє ситуація, то і пожартувати. Навіть невеличкий відпочинок дозволяє повернути аудиторію до активного сприйняття матеріалу.

Діяльність викладача під час лекції є поліфункціональною. Певною мірою, її можна порівняти з театром, але в даному випадку одна та й сама особа виступає і сценаристом (вона сама готує для себе текст виступу), і режисером, і актором. З іншого боку, лектор водночас є науковцем (разом з аудиторією він досліджує складні проблеми науки), і працівником міліції (він враховує особливості відомчої освіти, досить часто - власний досвід практичної діяльності в підрозділах ОВС), і педагогом, і психологом.

Найбільш типовими діями лектора є:

- повідомлення теми лекції;
- повідомлення плану лекції (основні вузлові питання);
- ознайомлення зі списком літератури;
- нагадування змісту попередньої лекції, пов'язання його з новим матеріалом;
 - реалізація тез лекції (змістовна частина лекції) з підведенням підсумків кожного питання;
 - підведення підсумків лекції, відповіді на питання;
 - рекомендації щодо підготовки до семінарських і практичних занять;
 - повідомлення теми наступного заняття.

Під час проведення лекції викладач повинен враховувати наступне:

1. Однією з найголовніших заporук успіху є контакт з аудиторією.
2. Авторитет лектора значно знижується, якщо він займається переказом одного якогось підручника чи посібника.
3. Досвідченість лектора проявляється в його вмінні трансформувати заздалегідь підготовлений текст в залежності від рівня підготовленості, настрою аудиторії, її готовності сприймати матеріал.
4. Рівень навичок конспектування у різних слухачів (студентів) не однаковий. Тому під час лекції слід знайти правильний темп, а іноді й зосередити увагу на матеріалі, який слід обов'язково записати.
5. Лекція і доповідь на науковій конференції є різними жанрами наукової діяльності. Викладач має справу з майбутніми, а не теперішніми колегами, тож іноді слід більш детально зупинитися на складних питаннях, ґрунтовніше проаналізувати поняття, розтлумачити терміни.
6. Для того, щоб викликати інтерес і підтримувати його протягом всієї лекції слід створити чітку мотивацію навчання, продемонструвати, наскільки важливим у професійній діяльності або у формуванні світогляду особистості є тема, що розглядається, сприяти самоудосконаленню кожного, хто її слухає,

вчити критичному мисленню, знаходити зв'язок із емпіричним життєвим досвідом кожного.

Можна виділити три етапи по формуванню нової установки на співпрацю.

На першому етапі, при знайомстві зі слухачами (студентами), лектор може повідомити їм, як будуть проходити лекції. Успіх першого етапу полягає у тому, що у слухача (студента) виникає бажання спілкуватися з лектором як з людиною і професіоналом.

В основі *другого етапу* лежить відношення співробітництва, що передбачає, що всі проблеми вирішуються разом викладачами і слухачами (студентами). Співпрацюючи, сторони разом думають над проблемою і шукають вихід. Тому для лектора продемонструвати співробітництво – це означає щиро розповісти слухачеві (студенту) про свої переживання з приводу заняття, а не заковуватися в броню недоступності і холодності.

На *третьому етапі* дії слухачів (студентів) ще не досить впевнені, вони нерідко допускають помилки. Важливо не оцінювати дії слухачів (студентів), а показувати їх можливості, використовувати цікаве в подальшій роботі. До висловлювань слухача (студента) рекомендується відноситись як до думки співробітника.

Успішне прочитання лекції залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, від таких, наприклад, як вміння себе правильно і з гідністю тримати, переборюючи скутість і не впадаючи в розкутість. Вражають скупий виразний жест, простий і пристойний костюм без відволікаючих деталей, розумно жвава міміка.

Але більш всього допомагає успіху мова, коли вона проста, зрозуміла і виразна, не перевантажена цитатами і цифрами, зарозумілими термінами. Якісна лекція передбачає індивідуалізований (свій) стиль мовлення, вільний від шаблонів і граматичної сухості, гарно інтонований.

В кінці лекції необхідно пов'язати закінчення з початком, щоб підкреслити вичерпність змісту даної теми.

Важливою складовою частиною всього лекційного процесу є відповіді на запитання. Саме питання є показником того, наскільки лекція захопила слухачів (студентів). Чіткі і короткі відповіді на них мають велику смислову цінність. Вони не лише доводять і уточнюють матеріал лекції, але мають також самостійне значення.

Головна умова повноцінного засвоєння – це розуміння. Керувати процесом засвоєння – означає своєчасно виявляти ускладнення слухача (студента) і допомагати йому швидше їх усувати. Тому необхідно одразу ж поставити перед собою задачу домогтися розуміння слухачами (студентами) лекційного матеріалу. З цією метою бажано поставити себе не місце слухача (студента) і проаналізувати сприйняття ним матеріалу.

Використання емоційних прийомів викладання – це засіб, що посилює сприйняття лекції слухачами (студентами), що заглиблює їх розуміння і запам'ятовування. Атмосфера лекції залежить також від того, як лектор відноситься до свого предмету.

5. Модель аналізу лекції, критерії, на які слід звернути увагу в оцінці лекції.

Аналіз лекції може проводитися за кількома напрямками, а саме:

1. Якість підготовчого етапу:

- чи дозволив обраний план достатньо повно висвітлити питання теми і досягти дидактичних цілей?
- наскільки правильно був обраний варіант початку лекції, чи дозволив він одразу встановити контакт з аудиторією?
- наскільки співпав хронометраж на підготовчому етапі з реалізацією?
- який матеріал викликав найбільший інтерес?
- чи достатньо зрозумілими були поняття і терміни, що розглядалися під час лекції?
- що в тексті лекції потребує переробки?

2. Ефективність педагогічної комунікації під час лекції:

- чи співпала прогностична модель аудиторії з реальною?

- наскільки швидко вдалося встановити контакт і у який спосіб?
- як підтримувалася увага протягом лекції?
- чи виникли під час заняття якісь нестандартні ситуації?
- наскільки ефективним був зворотний зв'язок?
- які методи і прийоми були найбільш вдалимими?
- чи правильно був обраний стиль спілкування?
- що можна віднести до педагогічних невдач?
- наскільки ці невдачі вплинули на враження від лекції?

3. Управління пізнавальною діяльністю слухачів (студентів):

- наскільки аудиторія була готова до сприйняття лекції?
- чи вдалося встановити баланс між рівнем підготовленості аудиторії і підготовленим текстом?
 - чи відчувався інтерес до теми лекції і тих проблем, що розглядалися під час неї?
 - наскільки продуктивною з точки зору розвиваючого і проблемного навчання була лекція?
 - чи стане ця лекція поштовхом для самостійної роботи слухачів (студентів), чи викликала вона бажання дізнатися більше?
 - що потребує свого логічного продовження на семінарських і практичних заняттях?
 - які прогнози на семінарське заняття?

4. Іміджеві характеристики лектора:

- наскільки вдалим був візуальний імідж (одяг, зачіска, вираз обличчя)?
- як я оцінюю свій комунікативний імідж (сила голосу, тембр, дикція, інтонація, темпоритміка мовлення, рівень володіння мовою, міміка і жести)?
- чи проявилися під час лекції певні вади або шкідливі звички (наприклад, заповнення пауз звуками "а-а", "е-е", зловживання окремими словами тощо)
- на що слід звернути увагу в подальшому, щоб подобатися аудиторії?

5. Загальні результати:

- чи досягла лекція поставлених дидактичних цілей?

– що слід взяти на озброєння, а від чого відмовитися на етапі підготовки і проведення лекції?

Рекомендована література

Основна:

1. Калашнікова Л. М., Жерновникова О. А. Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях : навч. посіб. – Харків, 2016. – 260 с.
2. Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. /В. В Каплінський. – Вінниця : Ніланд ЛТД, 2015 – 224 с.
3. Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс] : підручник / В. П. Головенкін; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Електронні текстові дані (1 файл: 3,6 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. – 290 с.

Допоміжна:

1. Волкова Н. П. Педагогіка: посібник/Н. П. Волкова. - К.: Академія, 2012. - 615 с.
2. Гуль Я. Проблеми української вищої освіти у контексті Болонського процесу / Яна Гуль, Світлана Криштанович // Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : зб. тез доп. між нар. наук.-практ. конф. – Львів : ЛДУФК імені Івана Боберського, 2021. – С. 301–303.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. - Київ : Знання, 2011. - 486 с.
4. Приступа Є. Н. Лекція-тренінг як форма активного навчання майбутніх менеджерів фізичної культури та спорту / Приступа Є. Н., Криштанович С. В. // Modern Science and Practice : зб. наук. пр. XV Міжнар. наук.-практ. конф. – Варна, 2020. – Р. 226–228.
5. Хрестоматія з педагогіки вищої школи: навч. посібник для вищих навч. закладів / уклад. В. І. Лозова [та інші] ; за заг. ред. В. І. Лозової. – Харків, 2011. - 408 с.